

Герасименко Р.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ORCID ID: 0009-0008-9978-1930

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Встановлено, що розрізнені наукові роботи не дають повного уявлення про безпосередню теоретичну модель мотивації розвитку сільських територій та її практичну адаптацію стосовно різних територіальних, соціальних та економічних умов. У значній частині досліджень аграрної економіки сформульовано проблеми сільського життя (скорочення сільського населення тощо), локалізовано окремі механізми їх вирішення для конкретної території та часу, але не розкриваються спонукаючі мотиви суб'єктів досліджень до реалізації комплексу заходів розвитку сільських територій. Виникає ризик, що запропоновані наукові розв'язання проблеми державного регулювання розвитку сільських територій (РСТ) (у формі моделей, інструментів та механізму) без урахування динаміки поведінки суб'єктів (спонукальних мотивів) можуть призвести до неефективності застосування даних досліджень у прикладній сфері.

Дістало подальшого розвитку трактування: сутності мотиваційного механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій, що полягає у створенні умов, а також активізації детермінантів, що дозволяють задовольняти потреби сільських мешканців у підвищенні якості життя та суб'єктів сільської економіки через формування інтересів у якісному розвитку сільських територій та застосування різних стимулів; мотивації (динамічний процес, що спонукає сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, а також носіїв сільської аграрної політики вести діяльність із соціально-економічного розвитку сільських територій) та інститутів мотиваційного механізму соціально-економічного розвитку сільських територій (є організаційною формою взаємовідносин акторів та агентів соціально-економічного розвитку в галузі ефективного стимулювання через систему інституцій та мотиваторів, що зумовлює необхідність вивчення соціально-економічного розвитку сільських територій під впливом мотиваційного механізму та його елементів).

Під мотивацією соціально-економічного розвитку сільських територій розуміється динамічний процес, що спонукає сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, а також носіїв сільської аграрної політики вести ефективну діяльність.

Ключові слова: державне регулювання, мотиваційний механізм, сільські території, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Зацікавленість в ефективному державному регулюванні соціально-економічного розвитку сільських територій (СЕРСТ) будується на складному мотиваційному механізмі, основою якого покладено потреби сільського населення і галузей сільської економіки.

Теоретичною основою дослідження мотиваційного механізму СЕРСТ послужили ряд важливих положень різних теорій, які перетинаються з питаннями як соціально-економічного розвитку в цілому та її окремих сторін, так і мотивації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі положення теорій економічного зростання застосовуються до проблем мотивації розвитку сільських територій. До таких положень відносяться побудова виробничих функцій сільського

господарства з метою виявлення найбільш значущих факторів економічного зростання та їх більш повного використання у виробництві, формування ідей самопідтримуваного зростання (самомотивації зростання) на основі індустріалізації виробництва за допомогою державних інвестицій (концепція П. Розенштейн-Родана, теорія збалансованого зростання Р. Нурксе, модель Харрода – Домара), вивчення на розвиток науково-технічного прогресу та людського капіталу (модель Удзавы – Лукаса). Окремі підходи виділяють пріоритетні чинники економічного зростання (ендогенного характеру), мотиваційний вплив на які сприяє кількісним та якісним змінам (наприклад, продуктивність праці в роботах Е. Дж. Долана, теорія економічного розвитку Й. Шумпетера про

пріоритетну роль підприємця та застосування ним інновацій у реальному секторі економіки).

Постановка завдання. Метою статті є розроблення підходів до мотиваційного механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед таких положень слід виділити такі економічні теорії та концепції, які мають точки перетину своїх основоположних ідей із питаннями мотивації соціально-економічного розвитку сільських територій.

Теорії економічного зростання та економічного розвитку (у рамках адаптації їх елементів до процесів розвитку сільського господарства країни та її регіонів). При еволюції цих теорій їх послідовники шукали причини відмінності між рівнем доходів населення та економічним розвитком територій (насамперед на рівні макроекономіки), здійснювали пошук шляхів виходу країн (регіонів, територіальних одиниць) на траєкторію сталого зростання економічних показників у тривалому часовому відрізку. При цьому ці теорії формувалися в рамках різних наукових течій (мальтузіанства, кейнсіанської теорії, інституціоналізму, марксизму, неокласичної теорії), у кожному з яких створено безліч окремих підходів до розуміння того, що може бути причинами економічного зростання різних ситуаціях розвитку економічних систем. Окремі положення теорій економічного зростання застосовуються до проблем мотивації розвитку сільських територій. До таких положень відносяться побудова виробничих функцій сільського господарства з метою виявлення найбільш значущих факторів економічного зростання та їх більш повного використання у виробництві, формування ідей самопідтримуваного зростання (самотивації зростання) на основі індустріалізації виробництва за допомогою державних інвестицій (концепція П. Розенштейн-Родана, теорія збалансованого зростання Р. Нурксе, модель Харрода – Домара), вивчення на розвиток науково-технічного прогресу та людського капіталу (модель Удзави – Лукоса). Окремі підходи виділяють пріоритетні чинники економічного зростання (ендогенного характеру), мотиваційний вплив на які сприяє кількісним та якісним змінам (наприклад, продуктивність праці в роботах Е. Дж. Долана, теорія економічного розвитку Й. Шумпетера про пріоритетну роль підприємця та застосування ним інновацій у реальному секторі економіки).

Теорії розміщення виробництва (продуктивних сил) засновані на пошуку шляхів раціонального розміщення підприємств, що дозволяє скоротити витрати за правильного географічного та територіального розміщення центрів господарської діяльності. Знаковою у цьому напрямі є теорія сільськогосподарського штандорту І. Тюнена, сучасні інтерпретації якої пояснюють відмінності у соціально-економічному розвитку сільських територій залежно від їхньої віддаленості від великих центрів збуту (обласних центрів), роль транспортної інфраструктури у розвитку.

На етапі еволюції підходів до просторової локалізації виробництва великий інтерес виникла до кластеризації М. Портера, яку активно використовують у аграрних дослідженнях. Сільськогосподарські (агропромислові) кластери у зв'язку зі специфікою розміщення на сільських територіях набувають особливих рис соціалізації.

Іншим напрямом розвитку теорії розміщення виробництва є адаптація ідей агломерацій з моделі А. Вебера до сільських територій (що пов'язано з економією від концентрації ресурсів, масштабів виробництва на більших сільських територіях).

Перекладання положень перерахованих теорій на СЕРСТ сприяє пошуку причинно-наслідкового зв'язку між раціоналізацією розміщення об'єктів виробництва та соціальною сферою в сільській місцевості, одержанню економічних доходів, зміні якості життя та мотивації жителів до міграції (із села) та урбанізації.

Інституційні теорії, що вивчають еволюцію соціальних інститутів та їх вплив на економічну поведінку людей, торкаються багатьох питань соціально-економічного розвитку територій. Це проявляється в основному становищі інституціоналізму, що розглядає економіку не як базис усіх відносин у суспільстві, а рівноправним елементом відносин людей нарівні із соціальними процесами; Основою формування громадських інститутів є інтереси як частину мотиваційного механізму. Це відбивається у взаємопроникненні сільської економіки та сільського способу життя. Предметом дослідження цих теорій є також процеси інституційних змін, що ведуть до соціально-економічного розвитку. Так, Д. Норд називає інституційні зміни, поряд із технологічними змінами, головними детермінантами соціального та економічного розвитку.

Теорія економічного імперіалізму дозволяє застосовувати економічний аналіз щодо нееконічних аспектів життя у межах міждисциплінарних досліджень, зокрема використовувати

економетричний аналіз та прийоми економічного аналізу сільському охороні здоров'я, безпеки, освіти тощо.

Теорії мотивації стосовно економічної діяльності. Вивчення мотиваційного механізму стосовно економічної діяльності стало популярним на початку ХХ ст., його пік посідає 50-ті – 60-ті роки ХХ ст. Інтерес до адаптації психологічних теорій мотивації (як змістовних, і процесуальних) до економіки стало відповіддю питання у механізмах підвищення продуктивності праці працівників промислових підприємств (виробничі експерименти Ф. Тейлора, Р. Форда, Еге. Мейо тощо), на розквіт теорій гуманізації праці та адаптації ідей А. Маслоу, Ф. Герцберга, Г. Мак-Грегора, Г. Мак-Клеланда, В. Врума про задоволення потреб співробітників підприємств.

У сільському господарстві адаптація положень мотиваційних теорій пов'язані переважно зі стимулюванням підвищення продуктивності праці. В Україні науковий інтерес до мотивації посилюється після 90-х років ХХ ст. З одного боку, відкрилися нові інструменти зацікавленості у розвитку агрокомплексу на основі розвитку приватної власності на землю, з іншого – через зниження престижу аграрної праці зросла затребуваність мотивації суб'єктів управління та носіїв аграрної політики. Так, різні сторони мотивації у вітчизняному сільському господарстві розглядали багато вітчизняних учених [1; 2; 3].

Розглянуті процеси трудової мотивації та прибутковості сільського господарства торкаються лише частини аспектів розвитку сільських територій – трудової сфери та доходів власників виробництва та не охоплюють усіх можливих шляхів зміни якості життя селян.

Розрізнені наукові роботи не дають повного уявлення про безпосередню теоретичну модель мотивації розвитку сільських територій та її практичну адаптацію стосовно різних територіальних, соціальних та економічних умов. У значній частині досліджень аграрної економіки сформульовано проблеми сільського життя (скорочення сільського населення тощо), локалізовано окремі механізми їх вирішення для конкретної території та часу, але не розкриваються спонукаючі мотиви суб'єктів досліджень до реалізації комплексу заходів розвитку сільських територій. Виникає ризик, що запропоновані наукові розв'язання проблеми державного регулювання розвитку сільських територій (РСТ) (у формі моделей, інструментів та механізму) без урахування динаміки поведінки суб'єктів (спонукальних мотивів) можуть при-

звести до неефективності застосування даних досліджень у прикладній сфері.

Таким чином, недоліком теоретичних досліджень є відсутність комплексності: питання мотивації виходять за межі трудового сектора; мотивація СЕРСТ охоплює всі форми отримання економічних благ як у межах домашнього господарства, і у виробничій, торговій та споживчій сферах у вигляді зміни якості та умов життя.

Мотиваційний механізм СЕРСТ є сукупністю інфраструктурних, інноваційних та інвестиційних інструментів, що впливають у процесі мотивації на потреби, інтереси, стимули та цілі суб'єктів управління РСТ метою підвищення якості життя та вдосконалення технологічного укладу аграрного сектору економіки.

Зміст мотиваційного механізму СЕРСТ полягає у створенні умов, соціальної та активізації детермінант, що дозволяють задовольняти потреби сільських жителів у підвищенні якості життя та суб'єктів сільської економіки через формування інтересів у якісному розвитку сільських територій та застосування різних стимулів.

Мотиваційний механізм діяльності складається з класичних елементів: потреб, інтересів, мотивів, стимулів, цілей, а також самої діяльності із задоволення потреб (економічної категорії «благо»), а також з інститутів розвитку, які є надбудовою механізму.

Елементи мотиваційного механізму не стаціонарні та створюють процес мотивації.

Під мотивацією соціально-економічного розвитку сільських територій розуміється динамічний процес, що спонукає сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, а також носіїв сільської аграрної політики вести ефективну діяльність СЕРСТ.

Мета мотивації визначена насамперед як СЕРСТ. Спрямованість та альтернативність мотивації як процесу залежить від суб'єкта. При цьому потрібно враховувати, що у роботі розглядається безпосередньо групова мотивація.

У якості основних груп суб'єктів мотивації виділено: сільські мешканці; суб'єкти аграрної економіки, що розвивається на сільських теренах; носії аграрної політики різних рівнів.

В основу діяльності мотиваційного механізму суб'єктів закладено потреби, які об'єднані у групи (рис. 1).

Створення механізму задоволення кожної групи потреб пов'язані з формуванням як умов, а й нових елементів сформованих економічних систем. Еволюція науково-технічних умов,

Рис. 1. Групи потреб суб'єктів розвитку сільських територій

кон'юнктури ринку викликає нові потреби додатково до існуючих. У сільських жителів формуються особливості їхнього прояву, що пов'язано з різною доступністю благ, що їх задовольняють.

Так, наприклад, село виробляє продукти харчування, але скорочення виробництва у низці галузей сільського господарства, низька доступність сфер торгівлі, що надає доступ до широкого асортименту продукції харчової промисловості, низька економічна доступність через розрив доходів, скорочення виробництва в особистих селянських господарствах призводять до зменшення доступності продуктів харчування на селі у порівнянні з містом.

Потреба безпеки формується під впливом широкого переліку ризиків сільських територій,

особливо соціальних і демографічних, і повної відсутності системи їх хеджування.

Соціальні потреби формуються, з одного боку, під впливом сільського життя і побуту, що з малолюдністю, тіснішими сімейними відносинами, з другого боку – під впливом погіршення економічних умов, поширення асоціативних і девіантних проявів сільському суспільстві. Крім того, через відставання доступу до інформаційних ресурсів сучасні технології соціального спілкування до сільської місцевості приходять пізніше, ніж у місті, а через посилення міграційних процесів формується культурна дифузія села.

Потреби в повазі та визнанні пов'язані зі значимістю сільського способу життя та його престижу в суспільстві, але вони слабо задоволені

через недостатню інформаційну підтримку, відсутність соціального маркетингу та ребрендингу, а також відсутність стратегії моди життя у сільській місцевості.

Задоволення пізнавальних потреб пов'язане із сучасним рівнем дошкільної, шкільної та спеціальної освіти у сільській місцевості, що є запорукою модернізації сільських територій до вимог сучасного суспільства. Так, розвиток програм модернізації сільської дошкільної освіти на селі підтримує прагнення до зростання демографічних показників, збереження та переобладнання сільських шкіл. Однак оптимізація малокомплектних установ під прикриттям економії бюджетних коштів у багатьох регіонах України стимулює міграцію працездатних сімей з дітьми у великі міста, що може призвести до вимирання сіл через відток людського капіталу.

Задоволенню пізнавальних потреб сприяє розвиток об'єктів сільської освіти, бібліотек. До цієї групи відносять також ступінь сільських винаходів, яку відповідає розвиток сільської інноваційної інфраструктури. Естетичні потреби та самоактуалізація задовольняються у вигляді розвитку культурно-дозвільної діяльності, традиційних ремесел, формування духовного розвитку.

Суб'єкти аграрної економіки включають носіїв аграрної політики, потреби яких засновані на здійсненні владних повноважень залежно від можливості реалізації наділених повноважень і охоплення ними території. Потреби суб'єктів аграрної економіки обумовлені необхідністю отримання комерційного доходу від галузей агропромислового комплексу. Як основні види потреб виступають ресурси виробництва – природні (у тому числі ґрунтово-земельні, агрокліматичні, рослинно-кормові, водні), соціальні (людський та інтелектуальний капітал), капітальні (фінансові, у тому числі арбітражні та інвестиційні, реальні та нематеріальні, що включають інноваційні та інформаційні ресурси). Потреби різних учасників сільської економіки мають суб'єктивно економічну основу та їх масштаби, що формують методики розрахунку, залежать від ємності аграрної економіки (охоплення виробничого та споживчого секторів), цілей її розвитку. Якщо як локомотив розвитку сільських територій виступають розвиток сільського господарства та виробництво якісного продовольчого забезпечення свого населення та експортних можливостей, то це викликає необхідність формування масштабних систем баз даних та алгоритмів, що поєднують елементи ринкових

механізмів та масштабного планування технологічних та економічних процесів аграрних ринків.

Потреби суб'єктів соціально-економічного розвитку сільських територій – це потреба сільських жителів, які функціонують економічних агентів у сільській місцевості, а також носіїв сільської соціально-економічної політики у благах, які забезпечують їхню життєдіяльність в умовах існуючої економічної системи.

Особливості цих потреб у тому, що вони є основою попиту блага і проекти СЕРСТ. Виникає взаємозв'язок між двома загальнонауковими категоріями, а й економічними: потребою і попитом. Цей взаємозв'язок становить перший етап вибору: пасивне поведінки суб'єктів сільського розвитку, зокрема ігнорування потреб чи формування інтересу (тобто формування попиту блага).

Прагнення задоволення потреб формують інтереси суб'єктів соціально-економічного розвитку, яким властиві характерні риси: реакція на усвідомлену потреба (грає роль спонукального мотиву), сплановане прагнення отримання кінцевого результату за умов суспільного відтворення, ієрархічність і залежність від духовних та інтелектуальних особливостей суб'єктів.

Ефективний та комплексний соціально-економічний розвиток пов'язаний з балансом інтересів усіх суб'єктів: з особистим пріоритетом мешканців у рамках підвищення якості свого життя (особисті), з виробничим – розвиток рентабельного розширеного відтворювального процесу (колективні) у рамках розвитку сільського господарства як локомотивної галузі агропромислового комплексу, з громадським – створенням умов національної, зокрема продовольчої безпеки.

Соціально-економічні інтереси розвитку в наукових колах не розглянуті та часто асоціюються з економічними інтересами сільських територій, які, у свою чергу, вивчають з позицій констатації факту суперечливості їхньої ролі у виробництві, переліку напряму розвитку механізму реалізації інтересів сільського населення через системи персоніфікації, консолідації, узгодження, обмеження, регулювання, відтворення та мотивації інтересів.

На нашу думку, соціально-економічними інтересами розвитку сільських територій є внутрішні та зовнішні прагнення суб'єкта сільського розвитку до усвідомлення (або/і планування) отримання ними вигоди (досягнення цілей розвитку) від активних дій, що змінюють на краще поточний соціально-економічний стан сільської території, якість життя людей, що проживають там, а також показників ефективності сільської економіки.

На різних етапах відтворювального циклу інтереси у відносинах можуть бути як взаємними, так і суперечливими. Відсутність правового та організаційно-економічного механізмів їх регулювання (балансування) є суттєвою умовою порушення інтеграції між різними сферами життєдіяльності сільського життя. Також самі інтереси можуть бути самовиникаючими (природними) під впливом внутрішніх потреб суб'єкта розвитку та штучними, викликаними дією різних зовнішніх умов та факторів.

Формування та підтримка інтересів пов'язані з реалізацією стимулів соціально-економічного розвитку. Під стимулами соціально-економічного розвитку сільських територій розуміється інструментарій цілеспрямованого впливу на суб'єкти сільського розвитку з метою підвищення (збереження) інтересів, а також прояви активних дій щодо заходів розвитку території на основі отримання додаткової вигоди або уникнення втрат.

У якості стимулів можуть виступати заходи адміністративного характеру, що підвищують відповідальність суб'єктів розвитку, у тому числі винесення заходів адміністративного та кримінального порядку за невиконання заходів щодо розвитку територій, вимог до дотримання соціально-економічних норм якості життя, перешкоди розвитку економічної активності сільського населення та агробізнесу.

Найбільш привабливими стимулами є фінансові, оскільки саме гроші виконують функцію засобу задоволення потреб у благах як посередник. Але сила стимулу та привабливість його впливу може бути неоднорідною. Найбільш привабливими будуть «повні» стимули у формі дотацій, соціальної допомоги, субсидій, тобто тих інструментів, які при вирішенні завдання сільського розвитку не потрібно повертати джерелу.

При цьому не можна вважати, що джерело фінансування повністю втрачає фінансові ресурси. Так, субсидії (державна допомога) передбачає непряму вигоду від вкладення через підвищення ефективності суб'єктів, що фінансуються, зростання їх ділової активності, повернення коштів у формі збільшення податкових надходжень.

Дотації збитковим виробництвом у сільському господарстві дозволяють зберегти економічних агентів на селі, а отже перешкоджають зростанню безробіття та соціальної напруги, компенсують ризики природного характеру. Гранти в розвитку через підвищення конкурентної боротьби них стимулюють економічну активність суб'єктів розвитку. У «прямих» стимулів є значний недолік –

вони розвивають у частини одержувачів утриманську поведінку.

До повних стимулів і отримання трудових доходів, зокрема через зміну оплати праці.

«Часткові» стимули не завжди приносять пряму вигоду лише їхнім одержувачам, у яких зацікавлені приватні фінансові структури.

Під інвестиціями мають на увазі вкладення коштів або активів, які прирівняні до грошових коштів, включаючи майнові права та права, що мають грошову оцінку, в об'єкти підприємства чи іншої діяльності в цілях отримання прибутку чи корисного ефекту. Вони мають різну природу та джерела і можуть бути державними (бюджетними) та приватними. Бюджетні інвестиції передбачають форму участі держави у певному проекті (державного, муніципального, приватно-державного суб'єкта виробництва) з отриманням певних гарантій, у тому числі шляхом участі в юридичній особі чи фінансовій віддачі. Вони мають відмінності від субсидій, які не вимагають зафіксованої обов'язкової віддачі. Потреба в інвестиціях визначається співвідношенням інтересів інвестора та суб'єкта, що інвестується: ризиків втрати фінансових ресурсів та ризиків віддачі частини прибутку (власності) інвестованого проекту: формуванням сприятливого інвестиційного клімату; стадією реалізації інвестиційного проекту (досягнення рівня прибутковості). Інвестиції у сільську економіку мають позитивні та негативні наслідки: вони визначаються чітким прогнозуванням результатів від інвестиційних проектів та суб'єктів інвестування. З позиції інвестора цей процес (на відміну від арбітражного капіталу) завжди несе ризики неповернення вкладених коштів, що робить сільське господарство однією з сфер, що найбільш низько інвестуються. У вітчизняних дослідженнях існують різні оцінки впливу інвестицій на сільське господарство, у тому числі через введення поняття «агрожменість інвестицій».

З позиції суб'єкта, що інвестується, ризики при внутрішніх та іноземних інвестиціях різні. Прямі іноземні інвестиції несуть у собі особливі ризики (вплив виробництва, вилучення аграрних ресурсів, дисбаланс економічної безпеки, зростання імпортозалежності від зарубіжної сировини, машин та устаткування сільському господарстві).

Найбільш жорсткі умови виникають при кредитуванні, оскільки вигоду отримує банківський сектор економіки, і ризик втрати основних засобів виникає у виробничому секторі при зниженій рентабельності агробізнесу та завищеному очікуванні надприбутків банків від отримувачів

кредитів. Аналогічна ситуація складається при пільговому лізингу та іпотечних програмах.

Об'єктні стимули пропонують безоплатну передачу готових об'єктів у розвиток сільських територій (будівництво об'єктів соціальної інфраструктури, комунікацій, об'єктів виробництва) чи його передачу у вигляді переведення з державної у приватну власність у вигляді приватизації. Отримання додаткової власності носить як стимулюючий характер, а й формує відповідальність за її змісту. Якщо будівництво нових об'єктів та їх передача у власність суб'єктів сільського розвитку на місцях пов'язані насамперед із вирішенням завдання забезпечення суспільних потреб, то масова приватизація часто носить характер зняття з балансу держави чи регіону функції витрат на їх утримання.

До нематеріальних стимулів належить визнання заслуг сільських жителів, їхньої праці в рамках держави через особливий статус сільського жителя, трудівника села, у тому числі через загальну нагородну систему. Тут треба враховувати, що почесний статус сільського жителя може поєднуватися з особливими соціальними пільгами матеріального характеру (раніше вихід на пенсію, зниження оплати житла тощо).

Стимулами є також прийоми «батога» у формі покарань, осуду, примусу та штрафів за порушення норм, правил і прийомів сільського розвитку, але називати їх антистимулами також не вірно, тому що їх застосування є поштовхом для необхідних дій щодо розвитку інших суб'єктів. Антистимулами є демотивуючі дії, що призводять до соціально-економічної деградації.

Мотиваційний механізм, з погляду, пов'язані з особливими інститутами СЕРСТ. У науковому середовищі всі елементи мотиваційного механізму, як і процес мотивації, пов'язують із існуванням інститутів і формуванням інституційного середовища, чому сприяв розвиток неoinституціональної теорії.

Найчастіше при згадці поняття інституту розглядають два аспекти: «інституції» – норми, правила та звичай поведінки в суспільстві, і власне «інститути» – закріплення норм та звичаїв у вигляді законів, організацій, установ.

Популярність інституціоналізму сформулировала переклад його догм на різні галузеві дослідження. У аграрних теоріях поняття інститутів має різні трактування, зокрема існує позиція, коли під інститутами розуміють організаційно-правові форми агропідприємств.

Такий підхід лише частково відображає сутність інститутів сільського розвитку, оскільки

поняття інституту набагато ширше і включає будь-які організаційні форми, які сприяють ефективному веденню сільського господарства та створенню благ, що задовольняють потреби учасників процесу сільськогосподарського виробництва.

Трактування інституцій інша – це або регулятори, створювані інститутами (при їх штучному формуванні), або основа інститутів (природної природи) задля досягнення ефективності аграрного комплексу.

Будь-який соціально-економічний інститут може виникати на основі процесу самоорганізації як результат природної еволюції суспільства, або бути штучно створеним. При цьому загальні визначення терміна «інститут» включають окремі елементи мотиваційного механізму. Так, наприклад, під інститутом розуміють форму, що історично сформувалася або створена цілеспрямованими прагненнями організації спільної життєдіяльності людей, існування якої диктується необхідністю задоволення різних потреб суспільства в цілому або його частини, або форму організованої діяльності людей, викликану до життя їх інтересами.

У неoinституціональній теорії стимули вбудовані в інституційну систему. Вони займають центральне місце у розвитку навичок і знань, які дають економічний ефект. Неoinституціоналісти відзначають, що інституціональні стимули дають акторам різнохарактерний набір сигналів, коли новий інституційний простір сприяє одержанню суттєвого вирашу. При цьому поведінкові характеристики людини такі, що просто неможливо придумати інститути, які б вирішували складні проблеми обміну і водночас були б вільними від деяких небажаних стимулів.

При цьому слід враховувати, що не завжди інститути бувають мотиваційними та спрямованими на розвиток: вони можуть бути також захисними, обмежувачими та демотиваційними. Їх розподіл у сфері громадських установ нерівномірний. Захисні інститути пріоритетні у правовій та управлінській сферах, наприклад, інститут державного захисту. Це стосується і інститутів обмеження. Демотиваційні інститути є тимчасово змінені організаційні структури, початковою метою яких були методи мотивації розвитку, та його діяльність призводить до зворотного ефекту – уповільнення розвитку. При цьому самі стимули можуть нести мотивуючу функцію, іноді вона може виражатися і в демотивації.

Об'єднуючою силою мотиваційного механізму та соціального інституту виступає досягнення мети у мотивації організаційною групою

акторів (у разі суб'єктів розвитку – сільських жителів, господарюючих агентів сільської економіки, і навіть носіїв сільської аграрної політики), мають завдання досягнення цієї мети. Їхня поведінка не тільки диктується самими потребами, а й пов'язана з виробленням своїх норм, звичаїв, кордонів та підходів до досягнення цілей (інституції). Так як у нашому випадку РСТ включає різні структурні і функціональні напрями розвитку, що формують якість життя сільського населення і ефективність розвитку сільської економіки, то створюється не моноінститут, а комплекс інститутів, існування кожного з них пов'язане з організаційною формою окремої «точки» соціально-економічного розвитку сільських територій (як конкретизації його спрямування). Визначення терміна «інститут мотиваційного механізму» базується на сутності інституту та його зміст як економічної категорії.

Зміст інституту мотиваційного механізму соціально-економічного розвитку сільських територій полягає у глибинних причинно-наслідкових зв'язках між впливом на обсяги виробництва особистих селянських господарств та якість життя сільського населення територій, з одного боку та процесом задоволення споживачів обсягами та якістю отриманого продукту аграрної галузі, з іншого.

У різних економічних системах і форматах суспільного сприйняття сільськогосподарського виробництва та продукції, розвитку науково-технічного прогресу можуть змінюватися параметри об'єктів причинно-наслідкових взаємозв'язків. Наприклад, змінюються обсяги сільськогосподарського виробництва під впливом зростання продуктивності сільськогосподарських тварин і рослин, вимоги до якості життя людей на сільських територіях (у бік поліпшення або у бік погіршення), оцінка якісних характеристик продукту (від підтримки хімізації виробництва продовольства до вимог біологічної безпеки, від пріоритету здорової їжі до виробництва аграрних антиблаг), але не самі об'єкти (сфера виробництва, сільське населення та споживачі продукції сільського господарства). Можуть також змінюватись методи мотивації (від «багога» до «пряника»), але не сам мотиваційний процес.

Параметри сутнісних властивостей визначаються проблематикою розвитку, носіями інтересів розвитку, ідеологією аграрної політики, цільовою моделлю, мотиваційними установками суспільства та унітарною структурою – сільським соціумом.

Відносно національного аграрного сектору одним із проявів змісту (зовнішнє вираження)

є створення мотивуючих умов мультиплікаційного ефекту у виробництві сільськогосподарського продовольства як основи покращення якісних змін життя та добробуту сільського населення до поточного рівня та фізичної та економічної доступності продовольства у повному обсязі відповідно до повного задоволення потреби певної територіальної зони продуктами харчування (країни, регіону). Зміст інституту мотиваційного механізму СЕРСТ включає акторов (хто впливає: власник ресурсу мотивації, наприклад держава), агентів (на кого впливають: сільські жителі, сільгосптоваровиробники), інституції (регламент, закріплені алгоритм впливу) і важелі впливу.

Таким чином, інститут мотиваційного механізму соціально-економічного розвитку є організаційною формою взаємин акторів та агентів соціально-економічного розвитку в галузі ефективного стимулювання через систему інституцій та мотиваторів.

У якості суб'єктів сільського розвитку виступають:

- актор інституту мотиваційного механізму (від латів. *actor* – діяч) – пасіонарний суб'єкт – учасник соціально-економічних відносин, який ініціює процес розвитку сільських територій;
- агент сільського розвитку – суб'єкт впливу мотиваційного механізму (сільські жителі, учасники сільської економіки, зокрема сільгосптоваровиробники).

У якості інституції соціально-економічного розвитку виступають його норми, плани, програми та інші регламентуючі елементи, закріплені у взаєминах учасників інституту.

Інституціональними мотиваторами (від англ. *motivator* – чинник, службовець стимулом, спонукальною причиною якогось дії) є стимули соціально-економічного розвитку сільських територій у межах інститутів. При цьому організаційна (адміністративна) одиниця, яка здійснює дії в рамках мотиваційного процесу (як організація чи установа, що мають форму юридичної особи), є інституційною організацією.

У якості «точки зростання» (N) необхідно розуміти напрями, які вирішують завдання усунення проблем розвитку (об'єктів інтересу), що мають глобальний характер з охоплення території та суттєвий тимчасовий лаг впливу. На основі аналізу теоретичних досліджень з тригерних точок соціальної проблематики сільського розвитку було виділено найбільш суттєві з них: стан соціальної інфраструктури, слабе впровадження інновацій та новітніх технологій у сільську економіку та сільський побут, адаптація та залучення людського капіталу у сільську економіку (таблиця 1).

Основні мотиваційні інститути СЕРСТ

Інститут	Функціональні одиниці			Стимули
	сфери дії та об'єкти інтересів	точки зростання	основні формальні інституції	
Соціальної та інженерної інфраструктур	сфери соціальної інфраструктури у сільській місцевості	відтворення об'єктів соціальної та інженерної інфраструктур	норми якості життя мешканців сільських територій, соціальні стандарти розвитку інфраструктури	підвищення якості життя мешканців сільських територій, створення сприятливих соціальних умов
Технологій та аграрної науки (агроінновацій)	аграрні установи науки та інноваційні розробки	розширене відтворення та впровадження агроінновацій	пріоритети науково-технічного розвитку світового та державного рівня, що забезпечує продовольчу безпеку	комерціалізація та впровадження агроінновацій, реновація технологій секторів аграрної економіки
Інвестицій та фінансової підтримки сільських територій	державні та приватні фінансові установи та інвестиційні структури	обсяги фінансової допомоги та інвестицій	бюджети різних рівнів, типові договори та угоди інвестування, програми підтримки інвестицій	забезпечення інвестиційного процесу та необхідного припливу фінансового капіталу для модернізації СЕРСТ
Людського капіталу сільської економіки	аграрні заклади освіти	агенти людського капіталу	програми підготовки кадрів та стратегії активізації сільського підприємництва	підготовка та перепідготовка пасіонарів сільського розвитку

Інфраструктурний інститут РСТ є організаційною формою взаємин суб'єктів сільського розвитку щодо мотивації ефективного розвитку соціальної та відтворювальної інфраструктур сільських територій.

У якості об'єкта інтересів виступають соціальна та інженерна інфраструктури, які націлені на задоволення соціальних потреб сільських жителів, авторські визначення яких такі.

Соціальна інфраструктура сільських територій – сукупність об'єктів організаційних структур (підприємств, організацій, установ, сфер економіки), що виробляють економічні та суспільні блага (у тому числі послуги) для сільського населення та націлених на формування якості та життя, що відповідає суспільному та науково-технічному рівню, не пов'язаних із реалізацією виробничого завдання, а сприяють функціонуванню сільських територій.

Інженерна інфраструктура сільських територій – це сукупність інженерно-технічних мереж, що сприяють нормальному функціонуванню сільських територій та забезпечують доставку сільським мешканцям ресурсів та їх відведення (продуктів енергетики, газу, води та стічних вод, інформації та зв'язку, доріг та ін.).

Життєвий цикл інституту соціальної та інженерної інфраструктури пов'язаний із формуванням, розвитком та підтримкою його об'єктів.

У якості точок зростання виступає процес відтворення інфраструктурних об'єктів, що відповідають чисельності сільського населення та відповідають вимогам до якості життя.

Складність застосування інституційних мотиваторів інфраструктурного інституту пов'язана з високим ризиком відсутності економічної віддачі від фінансових вкладень та відсутністю обліку таких факторів.

1. Ступінь розвитку тієї чи іншої сучасної економічної системи. Етапи розвитку суспільства через еволюцію включають різний набір елементів соціальної інфраструктури: від примітивних житлових умов первісного суспільства до розвитку телекомунікацій сучасних суспільств. Специфіку економічних систем складають сукупність умов формування власності на об'єкти соціальної сфери (державна, громадська чи приватна); рівень прийняття рішень державою щодо поліпшення умов реформування сільської охорони здоров'я, освіти, комунікацій, житлової сфери, соціального забезпечення відповідно до загальної політики держави або переведення рішень у сферу приватного сектору. Участь держави у соціалізації та гуманізації економіки, у планово-адміністративних системах визначається метою розвитку професійних кадрів для аграрного виробництва чи посилення ступеня урбанізації для поповнення людського потенціалу промислових комплексів.

У чистій ринковій економіці підтримка сільської соціальної сфери повністю лягає на приватний сектор та визначається як додатковий бонус попиту на кадри агробізнесу у конкурентній боротьбі. Створення соціально орієнтованого агробізнесу має ефект переважно у великих сіль-

госптоваровиробників за її мотивації отримання віддачі від соціальних вкладень.

2. Розвиток науково-технічного прогресу та рівень розвитку науки, що впливають на швидкість впровадження технічних, технологічних, біологічних, економічних інновацій. До особливостей впровадження інновацій у сільському соціальному середовищі можна віднести їхнє тимчасове запізнення порівняно з міськими територіями, складнішу адаптацію до нововведень через традиційність сприйняття світу. Впровадження нових технологій (телекомунікації та комп'ютерні мережі, у тому числі Internet, цифрове телебачення; зв'язок, у тому числі стільникові мережі; альтернативна енергетика, у тому числі біогазові установки, вітрові системи та сонячні батареї) створює нові потреби та нові ринки соціальних послуг, які змінюють традиційний уклад сільського життя у бік урбанізації.

3. Наявність фінансових ресурсів та його джерел у держави в розвитку соціальної сільської сфери. Довгострокові капітальні вкладення на створення та підтримку об'єктів соціальної інфраструктури які завжди економічно ефективні і мають пряму фінансову віддачу. Це не «чисті» інвестиції, а вкладення у майбутнє. Їхній ефект має інституційну основу і проявляється у демографії, задоволенні життєвих потреб та підвищенні рівня життя селян. Джерелами таких великих вкладень можуть бути кошти від продажу природних ресурсів (зокрема вуглеводневого характеру), і соціально орієнтована політика великих аграрних і харчових компаній, і великі позики держав на такі проекти в міжнародних банків розвитку.

4. Добробут сільського населення. Рівень добробуту сільського населення визначає можливість набуття тих чи інших соціальних благ. При цьому розвиток технологій йдуть у напрямках: доступність комунікаційних технологій пов'язана не зі зростанням добробуту, а з їх здешевленням, збільшенням конкурентної маси нових технологій, що покращують задоволення соціальних потреб.

Інноваційний інститут мотиваційного механізму сільських територій (в галузі технологій та аграрної науки) є організаційною формою взаємин суб'єктів сільського розвитку в плані мотивації науково-технічного оновлення сільської

економіки відповідно до випереджальних вимог існуючих науково-технологічних укладів світової спільноти.

У якості об'єкту інтересу виступає життєвий цикл проривних інновацій та технологій, що сприяють розвитку сільської економіки, що діє в рамках інноваційної системи. Інновації в РСТ включають:

сільські інновації – впроваджені результати інтелектуальної діяльності, щоб забезпечити розвиток сільських територій у різних соціально-економічних сферах;

агроінновації – впроваджені результати інтелектуальної діяльності в агропромислове виробництво, які забезпечують новий якісний рівень ефективності виробництва агропромислового комплексу.

Життєвий цикл інновацій у галузі розвивається в рамках національної та регіональної інноваційних систем (що складаються із суб'єктів аграрної науки, агротехнополісів, технопарків, малих інноваційних підприємств).

Висновки. У якості точки зростання виступає стимулювання розвитку технологій та їх комерціалізація, що сприяє зміні якісного та кількісного показників ефективності галузей сільської економіки.

Складність застосування інституційних мотиваторів даного інституту пов'язана з низьким рівнем конкурентоспроможних розробок для сільського розвитку, їх технічним та технологічним розривом із зарубіжними аналогами, а також із відсутністю системи їх комерціалізації.

Інвестиційний інститут мотиваційного механізму сільських територій (в галузі інвестицій та фінансової підтримки) є організаційною формою взаємин суб'єктів сільського розвитку щодо залучення зовнішнього фінансового ресурсу.

Стимулююча функція інвестицій, вкладених у розвиток всіх сторін життя конкретних територій, пов'язані з поведінкою інвесторів та первинною їх зацікавленістю отримання корисного ефекту від вкладень, і навіть з переорієнтацією інвестицій з альтернативних потоків у проекти розвитку сільських територій. Завдання інституту – сформулювати умови інвестиційної активності, що постійно зростає, в сільській економіці.

Список літератури:

1. Чикуркова А.Д. Теоретичні аспекти аналізу ринку робочої сили. *Економіка АПК*. 2010. № 6. С. 50–55.
2. Белко І.А. Удосконалення структури управління підприємством як складова його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 12, Ч. 1. С. 72–76
3. Вечера С. В. Організаційно-методологічні основи формування мотиваційного механізму на сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*. 2014. № 37 (330). С. 44–50.

Herasymenko R.V. MOTIVATIONAL MECHANISM OF STATE REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

It has been established that scattered scientific works do not provide a complete picture of the direct theoretical model of motivation for the development of rural areas and its practical adaptation in relation to various territorial, social and economic conditions. In a significant part of studies of agrarian economy, the problems of rural life (reduction of the rural population, etc.) are formulated, individual mechanisms of their solution are localized for a specific territory and time, but the motivating motives of the research subjects to implement a set of measures for the development of rural areas are not disclosed. There is a risk that the proposed scientific solutions to the problem of state regulation of the development of rural areas (in the form of models, tools and mechanisms) without taking into account the dynamics of the subjects' behavior (motivational motives) may lead to ineffective application of research data in the applied field.

There was further development of the interpretation: the essence of the motivational mechanism of the state regulation of socio-economic development of rural areas, which consists in creating conditions, as well as activating determinants that allow meeting the needs of rural residents in improving the quality of life and subjects of the rural economy through the formation of interests in quality development rural areas and the application of various incentives; motivation (a dynamic process that motivates rural residents, managing agents of the rural economy, as well as the bearers of rural agrarian policy to conduct activities for the socio-economic development of rural areas) and institutes of the motivational mechanism of the socio-economic development of rural areas (is an organizational form of the relationship between actors and agents of socio-economic development in the field of effective stimulation through a system of institutions and motivators, which necessitates the study of the socio-economic development of rural areas under the influence of the motivational mechanism and its elements).

The motivation of socio-economic development of rural areas is understood as a dynamic process that motivates rural residents, managing agents of the rural economy, as well as bearers of rural agrarian policy to conduct effective activities.

Key words: state regulation, motivational mechanism, rural areas, socio-economic development.